

URUSH ORTIDAGI BOLALIK IZTIROBLARI

Sherqo'ziyeva Madina

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti 1-bosqich talabasi.

G.S. Qurbonova

Ilmiy rahbar. F.n. PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20134328>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Chingiz Aytmatovning “Erta qaytgan turnalar” asari badiiy-estetik va falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Ikkinchi jahon urushi davridagi bolalarning front orqasidagi iztiroblari, erta ulg'ayishi, tabiat ramzlari va insoniy sabr-quvvati orqali yozuvchining adabiy mahorati ko'rsatiladi. Maqolada asarning qahramonlari, ularning ichki dunyosi hamda jamiyat muammolari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Turnalar, urush, maktab hayoti, Chopdor, erta ulg'ayish, urush iztiroblari, tabiat ramzi, adabiy tahlil.

Oqsoy, Ko'ksoy, Sariqsoy — kezmagan yer qolmadi,
lekin hech bir o'lkadan o'xshashing topilmadi...

* * *

Yovga eltdi chopor, shu habar:
“O'g'lonlar ko'ksiga sanchilgan xanjar...”
(“Yov” kitobidan)

Chingiz To'raqulovich Aytmatov XX asr jahon adabiyoti rivojiga samarali hissa qo'shgan buyuk yozuvchilardan biri sifatida tanilgan. Asarlarida global, umumbashariy mavzularni qalamga olishi bilan Nobel mukofotiga nomzodi ko'rsatilgan ijodkor. Uning asarlari inson ruhiyati, tabiat va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni falsafiy chuqurlik bilan ochib beradi. Aytmatov o'zbek, qozoq va qirg'iz xalqlarining oddiy qishloq hayotidan insoniyat uchun umumiy haqiqatlarni chiqarib berish mahoratiga ega bo'lgan adibdir. Uning ijodida ekologik muammolar, urush oqibatlarini, oilaviy qadriyatlar va insonning ma'naviy ulug'vorligi kabi mavzular doimiy o'rin tutadi. Shu sababli, uni obrazlar ustasi, mohir yozuvchi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi yozuvchi sifatida qadrlaymiz. Bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolgan bu g'oyalar o'quvchini chuqur o'ylashga, o'z hayotini qayta baholashga undaydi.

Adib suhbatlarning birida: “Tarixning notantiligi shundaki, insoniyat tarixida bo'lib o'tgan ne-ne qirg'inbarot urushlarning million-million qurbonlari, qatliomlarning begunoh jabrdiydalari unut bo'lib ketadi. Unut bo'lib ketdi ham. Har qanday urush, eng avvalo, tinch aholi boshiga behisob kulfatlar, azob-uqubatlar olib keladi. Urush kelib chiqishiga mutlaqo aloqasi bo'lmagan begunoh kishilarning, norasidalarining yostig'i quriydi. Afsuski, bu qurbonlar xalq xotirasida umumiy bir tarzda qoladilar, xolos”, — deb aytadi. Urush yillarida pochta bilan shug'ullangan yozuvchi bola qalbi bilan qishloq ahlining fojialariga guvoh bo'lgan. Urushdan kelgan qoraxatlarni yetkazib, o'qib berish vazifasi unga yuklatilgan edi. Shu sabab, urushning bolalarga ta'siri — bu Aytmatov ijodidagi eng og'ir va ta'sirchan mavzulardan biri. Urush — bu endigina gullab-yashnayotgan bolalikning shafqatsiz o'limi.

Aytmatov uni qurol ovozi va front chizig'i bilan emas, balki sovuq qishdagi titragan boladek qo'llar, otasiz qolgan oilalar va erta o'chirilgan bolalik orqali tasvirlaydi. Frontdan ko'ra dahshatliroq narsa — bu bolalikning erta o'limi.

Adib o'z asarlarida oddiy dehqonlar, azob chekayotgan xalq, kutish, sog'inch obrazlari orqali o'sha davrning qiyin va mashaqqatli hayotini ochib beradi. Qissada urush sababli erta ulg'aygan bolalar, puchga chiqqan orzular, bolalarni erta ulg'ayishiga sabab bo'lgan fojiali voqealar orqali o'z ifodasini topadi. Chingiz Aytmatov urushni janglar orqali emas, balki bolalik iztiroblari, qiyinchiliklar, sog'inch, umid orqali tasvirlaydi. Asar davomida deyarli urush sahnalari yo'q, ammo uning dahshatli, ko'z ilg'amas, eng azobli va og'ir holatlarini ochib beradi!

1975-yilda yozilgan “Erta qaytgan turnalar” qissasi muallifning Ikkinchi jahon urushi davridagi shaxsiy bolaligi ta'sirida yozilgan bo'lib, o'sha paytda u atigi 13 yoshda edi. Qissa 1943-yil qishidagi Oqsoy qishlog'idagi hayot, front ortidagi iztiroblar va bolalarning erta ulg'ayishini realistik va ramziy uslubda aks ettiradi. Asar bosh qahramon Sultonmurod va uning tengdosh do'stlarining urush tufayli maktabni tashlab, Oqsoy dala ishlariga jalb qilinishi bilan boshlanadi. Kolxoz raisi Tinaliyev maktab sinfiga kelib, **qutilish** haqida gapiradi: “Oqsoydagi dalada ishchilar yetishmayapti. Odam yo'q. Oxiri siz o'quvchilardan yordam so'rashga qaror qildik...”

Bo'yi baland, jiddiy Sultonmurod birinchi navbatda tanlanadi. Uning do'stlari ham qo'shiladi. Shunday qilib, o'quvchilarning darsliklari o'rniga qo'llariga belkuraklar tiqiladi.

13-14 yoshli bolalar sovuq qishda kattalar ishi bilan band bo'ladi. Sovuq bo'ronlar ostida ishlagan bolalar o'z bolaliklarini unutib, kattalar kabi mas'uliyatli bo'lib qoladi. Ular uchun o'yinchoqlar o'rniga belkurak, maktab darsliklari o'rniga sovuq temir qurol bo'ladi. Sultonmurod “bola ekanligini unutib, huddiki kattalar kabi fikrlab, ular kabi sabrli va jiddiy bo'lib qoldi” deb ta'riflanadi. Muallima Inkamol opa bolalar uchun mehrlilona va jasoratli ustoz obrazi sifatida ko'rinadi. Sovuq xonalarda uning shirin hikoyalari bolalarning yuragini isitadi: “Chiroq yonmasa ham, yuraklaringizda umid nuri yonadi...” Otasi frontga ketgach qolgan Chopdor oti Sultonmurod uchun otasining tirik qolgan nafasi, yagona yodgorlikdir. Bo'rilar va o'g'rilar hujumi vaqtida u otini himoya qilish uchun yengil yuganini temir suvlikka o'rab qurol qiladi: “Sultonmurod bo'rini xatarga soluvchi qichqiriq bilan to'xtatdi va Chopdorning boshidan yuganini yechib, temir suvlikni o'rab dastak qilib oldi. Endi suvlik uning quroli bo'lib qoldi...”

O'g'rilar bilan to'qnashuvda Sultonmurod yolg'iz kurashadi. Uning jasorati kattalarnikidan ustun — bolalikdan chiqib, erkak bo'lib qoladi.

Asar nomidagi turnalar ramzi eng muhim badiiy vositalardan biridir. Odatda bahor ko'ngillarini quvontirib qaytadigan turnalar bu safar erta qaytdi. Ularning nidosi sovuq qishni bashorat qilgani kabi, urushdagi otalarning qaytmasligini anglatadi. “Bir turna qaytdi, ammo ko'pchiligi abadiy uzoqda qoldi...” Bu ramz orqali Aytmatov millionlab oilalarning fojiali taqdirini ifodalaydi.

Aytmatov qishloq hayotini jonli tasvirlaydi: tunt-xorqin kiygan rais, sovuq xonalar, qor bo'ronlari. Bu realistik fon ramziy ma'nolarni kuchaytiradi.

Asar oxirida Sultonmurodning taqdiri — o'lganmi yoki tirik qolganmi — ochiq qoladi. Bu strategik yakun o'quvchini o'ylantirish va urushdagi millionlab bolalarning noma'lum taqdirini aks ettirish uchun xizmat qiladi.

O'ylashimcha, bu qissa faqatgina urush haqida emas, balki jasurlik, matonatlilik kabi hislatlarni ulug'laydi va kelajak avlodni ham shunday bo'lishga undaydi. Birinchidan, u nafaqat urushni, front orti hayotinigina emas, balki odamlar taqdirini his qilishni o'rgatadi. Ikkinchidan, har qanday vaziyatda dadil bo'la olishlikni, jasurlikni, yaqinlarini sotmaslikni, vijdonlilikni o'rgatadi. Uchinchidan, hozirgi kunda eng katta ne'mat tinchlikni qadrlashlikni o'rgatadi.

Chingiz Aytmatovning "Erta qaytgan turnalar" qissasi urushning bolalarga qilgan shafqatsiz zarbasini, erda ulg'ayish og'riqlarini va inson ruhining shaffof quvvatini ko'rsatadi.

Yozuvchi oddiy qishloq hayotidagi voqealar orqali urushning kulfati, uning asl haqiqatlarni ochib beradi. Turnalarning erda qaytgan nidosi bugungi kunda ham yuraklarni ezadi.

Bu qissa butun insoniyat xotirasida abadiy saqlanadigan fojiali durdona, kitobxonga urushda g'oliblar bo'lmasligini mudom eslatib turadigan katta bir insoniy dardning ifodasi o'laroq yuzaga kelgan asardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aytmatov, Ch. T. Erta qaytgan turnalar // Yov. — Toshkent: Sharq, 1985. — 256 b.
2. Aytmatov, Ch. T. Tanlangan asarlar. — Bishkek: Ilim, 2000. — 512 b.
3. Chingiz Aytmatov ijodi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. — Frunze: Kyrgyziston, 1978. — 180 b.
4. Qodirov, A. XX asr qozoq adabiyotidagi urush mavzusi. — Toshkent: Fan, 1995. — B. 145-167.
5. Mavlonova, K. O'zbek tilida matn tuzilishi qoidalari. — Toshkent: TSUULL, 2021. — 89 b.
6. G'ofurov, Sh. Qirg'iz adabiyotidagi ramziy obrazlar. — Biskek: Alam, 2010. — 210 b.